

Sociální kultura Lužice

LUŽICE A LUŽIČTÍ SRBOVÉ
MIROSLAV VÁLKA
2018

Úvod

- Na lužické agrární vesnici, kdy hlavním zdrojem obživy bylo zemědělství, řada zvyků a obyčejů směřovala k zajištění úrody a chovu dobytka. Proto v těchto obřadech můžeme hledat pozůstatky předkřesťanských kultů, které se vázaly k zahájení nebo skončení různých polních prací, ale vedle toho navázaly na křesťanské svátky, zejm. vánoční, masopustní, velikonočním.
- S modernizací života a zemědělského hospodaření věřská složka slábne a dominantními se stávají složky zábavní a společensky integrační. Organizátory se stávají spolky a politické strany a původní zvyky a obyčeje sloužící rurálnímu prostředí dostávají formu folklorismu (druhá existence folkloru), zejména po druhé světové válce, kdy byla lužická vesnice jako v celé NDR podle sovětského vzoru kolektivizována.
- Nová etapa souvisí s dobou po sjednocení Německa (1989), kdy mizí ideologické zábrany a probíhají globalizační tendence.

Kalendářní cyklus

- I když hospodářský rok začínal jarní orbou a setím obilí, církevní rok adventem – na agrární vesnici dobou přástek a nadělování dětem, které se konalo v katolických obcích ve farnosti Kulow v předvečer svátku sv. Barbory.
- Sv. Barbory (4. 12.) – chodí dům od domu původně v kroji, dnes v bílém jako nevěsta, se závojem přes obličeje. Je doprovázena dvěma postavami – Ruprechtly. Naděluje ořechy, jablka, dnes sladkosti. Mlčí, hovoří Ruprechtli, kteří po dětech chtějí, aby zazpívaly, recitovaly.

Mikuláš

- Sv. Mikuláš (6. 12.) – obdobná režie jako u nás. Mikuláš převlečen za biskupa v červeném plášti s mitrou a berlou. Doprovázen je 2 *Wiehnachtsmanny*. Příchod oznamuje zvoněním, naděloval perník, táže se zda děti poslouchaly, modlitby nahradily básničky a písničky.

Obchůzka se sv. Barborou a Mikuláš

Bože džěčo (džěćetko)

- V kteroukoliv adventní neděli chodilo tzv. *Bože džěčo* (*džěćetko*) – původně jedna z přadlen v mužské košili ozdobené stužkami, v čepci se zeleným věncem a závojem přes obličej (Černý 1911). V ruce mělo metlu a zvonek, v druhé šátek s dárky. Ptá se po hodných dětech, které se modlí nebo citují průpovědi z bible. Na konci uděluje dárky. Chodí s ním i další přástevnice nebo tzv. Rumprich (Knecht Ruprecht) oblečený v obráceném kožichu, který má vzbuzovat strach.
- Ve Slepě dělala „džěćetko“ kantorka, dívka před svatbou v kroji družičky ozdobeném stuhami, v každé vesnici jinak, která nemluví a s dětmi komunikují její průvodkyně.

Bože džečo

- V současnosti „džěcetko“ navštěvuje a době adventu školky, vánoční besídky dětí a dospělých společenské akce Domowiny apod. V posledních letech došlo k revitalizaci zvyku ve všech obcích v okolí Slepa.

Nadílka Boga v Janštojcích (Dolní Lužice)

Vánoce

- Doba vánoční trvala od Štědrého dne do Tří králů – doba předvídání budoucnosti – počasí a úrody, ale i v osobním životě.
- Společná štědrovečerní večeře měla být z devatera jídel nebo alespoň z devatera součástí: vepřového masa, prosa, vody, soli, mrkve, řepy, pšeničné mouky a hrozinek. Peklo se zvláštní podlouhlé pečivo – *hodowne kolački*, *wosuški*, na Dolní Lužici *mazańce*.
- Pod ubrus se dávaly dvě hrsti slámy do kříže, která se pak vázala na ovocné stromy, aby nesly úrodu.

Vánoce

- Vánoce – doba věštění budoucnosti
- Po obědě (večeři) dívky jdou dívky házet košťat na stromy – spadne-li zůstanou doma svobodné, ukazuje-li držadlem do dvora – do roka se vdá, naopak, pometlem, zemře.
- Odkrývají se tři talíře, pod kterým jsou routa (svatba), hlína (smrt), prázdný (žádná změna).

Ptačí kwas

- Ráno 25. ledna bylo v Horní Lužici zvykem, že si děti dávaly za okno nebo přede dveře talíř, aby je ptáčci, kteří ten den slaví „ptačí svatbu“, obdarovali různými sladkostmi.
- Vysvětlení – poděkování za zimní krmení. Kořeny zvyku nejsou ještě zcela objasněny.
- Zvyk se rozšířil jako dětská slavnost ve školách a školkách. Školky pořádají průvody po vesnici, v jejichž čele kráčí „hawran a sroka“, jako ženich a nevěsta. Jsou oblečeny do krojů, replik kroje dospělých.
- Zvyk je živý u katolických Srbů, ale také na Slepjansku, Wojerecku i v Dolní Lužici.
- Součástí zvyku bylo zvláštní pečivo, *sroky* z těsta, ale i sněhové ptáčci, ptačí hnízda apod.

Ptačí svatba

*Ptaškowa swajźba w żiśowni w Żyłowje
„Ptačí svatba“ ve školce v obci Żyłow/Sielow.*

Masopust (Póstnicy, Campowanje)

- Masopust (od Tří králů 6.1. po Popeleční středu) je slaven po celé Lužici a má různé regionální varianty.
- Masopustní obchůzka po vesnici má předkřesťanské kořeny. Masky nesou různou symboliku: medvěd odcházející zimu, čáp a jezdec na bílém koni přicházející jaro, kominík vymetá zimu, policajt představuje vrchnost, vaječná bába sbírá dary na hostinu. S modernizací zvyku inspirace masek v televizních seriálech, hororech, politice a negativních společenských jevech.
- Průvod provází hlučení, muzika, tanec, vybírání darů.

Masopust (zapust)

- V Dolní Lužici je součástí slavnostní průvod mládeže. Děvčata jsou ve svátečním kroji s *lapami* na hlavě. Čekají na hochy v hostinci. Hoši dostanou masopustní kytku na klobouk či klopu. Po společném tanci se vytvoří páry, následuje průvod obcí s kapelou v čele.
- Průvod se zastavuje u obyvatel, kteří se zasloužili o rozvoj obce. Ti dostanou kytici a zatančí si čestné kolo. Mládež obdrží dar.
- Večer následuje společná zábava obyvatel vesnice.
- Původně spojování tance se lnem (tanec s vysokých hochem, vysoké skákání).

Masopustní průvody

*Zapustowy pšesëg we Wjerbnje
Masopustní průvod v obci Wjerbno/Werben*

Masopusní průvody

Velikonoce (Jutry)

- Nejvýznamnější křesťanské svátky (Zmrtvýchvstání Ježíše Krista, syna Božího), ale také řada předkřesťanských prvků.
- Velký pátek - u evangelíků nejvýznamnější svátek, kdy se nevykonávaly žádné práce, ticho, účast na bohoslužbě
- Velikonoční vejce – symbol velikonoc a věčného života. Kvalita výzdoby symbolizuje přízeň (od kmotry, od milé dívky).

Velikonoce u katolíků

- Zelený čtvrtek (záměna Greindonnerstag – lkavý čtvrtek, na Gründonnerstag) – poslední večeře Páně s učedníky, umývání nohou, mlčící zvony nahrazují hrkači s dřevěnými řehtačkami (prochází obcí, modlí se u křížů, jsou obdarováváni)
- Velký pátek – návštěva Božího hrobu
- Bílá sobota – slavnost Vzkříšení
- Boží hod (velikonoční neděle) – zvěst o zmrtvýchvstání Krista nesou mezi obcemi jezdci (křižerjo)
- Zvyk doložen v 15. století (mezi Wojerecy a Kulowem)
- Původ v objížďení polí pro magickou ochranu osení.
- V současnosti se jízd účastní více jak tisíc jezdců v 9 okruzích. (reprezentační záležitost, ekumenická spolupráce)

Velikonoce u evangelíků

- Kantorky (Slepo) – zpěvačky velikonočních písní. Obchází vesnici dům od domu a zpívání končí za východu slunce na lavičkách před domy chorálem ke cti a chvále boží
- Bílá sobota – chlapci v noci přemísťují nezabezpečené dveře, vrata, povozy (pomsta za lakotu o masopustu)
- V neděli odpoledne obdarování dětí vajíčky
- Koulení vajíček – soutěž dětí
- Soutěže o nejkrásnější kraslici (různé techniky)

Velikonoční hrkání, Ralbice 2016

Koulení vajíček o Velikonocích

Walkowanje,
drjeworěž,
wokoto 1900
Das Waleien,
Holzstich nach
Oskar Herrfurth,
um 1900

Serbski muzej
Choćebuz/Wendisches
Museum Cottbus

Koulení vajíček o Velikonocích

Jutrowne
swjatočnosće
w Hornjej Łužicy:
jejkakulenje na
prěnim jutrownym
swjatym dnju
Osterfeierlichkeiten
in der Oberlausitz:
Eierschieben am
ersten Osterfeier-
tage, 1894

drjeworěz, žórto
njeznate, Zběrka
Serbskeho muzeja,
Budyšin/Holzstich
nach Ernst Hosang,
Quelle unbekannt,
Sammlung Sorbisches
Museum, Bautzen,

Lužické kraslice

Typiske mustry za serbske jutrowne jejka
ze Slepjanskeje kónčiny

Typische Muster für sorbische Ostereier
aus der Schleifer Region

sluńckate Sonne

polsluńckate Halbsonne

gusyne nožki Gänsefüßchen

bronskate Schwert

wjelkowe zubiki
Wolfszähne

repoški Dreiecke ohne
Zwischenräume

winkate Weintrauben

zmija Kreuzotter

kwětkate Blütenmotive

wrotkate Torbogen

kokošyna rič a canki
Kreis mit Kante aus
Dreiecken

zubikate Muster aus Dreiecken

šnorki Bänder

kolesko Rad, Kreis

ijowa smužka i-Strich

bušwicka Bienenwabe

kurbickate körbchenartige
Einteilung

pcolki-celate/
binencelate
Bienenzellenmuster

Velikonoční jízda, Wotrow, 2016

Velikonoční jízda, Wotrow, 2016

Velikonoční jízda, Wotrow, 2016

Velikonoční jízda, Mariina Hvězda 2016

Velikonoční jízda, Mariina Hvězda 2016

Velikonoční jízda, Mariina Hvězda 2016

Velikonoční jízda, Ralbice 2008

Velikonoční jízda, Ralbice 2008

Kantorky (Rowno u Slepa)

Mädchen auf der Singbank in Rohne bei Schleife

(Bildarchiv des Sorbischen Institutes in Bautzen)

Pálení čarodějnic (chodojtypalenje)

- Čarodějnice (chodojty) – přinášely dobytku nemoci. Pálením košťat byly ničeny jejich dopravní prostředky
- V současnosti společenská událost vesnice před 30. dubnem (připravená hromada dřeva musí být hlídána).
- Na vrcholu hranice figurína čarodějnice.
- V obci Hodžij (Budyšín) satirické divadelní představení Německo-lužického divadla s kritikou poměrů.
- V Dolní Lužici – velikonoční ohně
- Pálení ohňů (lustrační charakter) rozšířeno po celé Evropě

Máje (maje stajenje, majski bom)

- Májka se staví v předvečer 1. května. Výška až 30 m, vrcholek okrášlená břízka.
- Zeleň symbolizovala štěstí a plodnost.
- Hlídání májky před podříznutím.
- V současnost je postavení máje organizováno spolky, kluby mládeže, obcemi.
- Kácení máje spojeno s tanci v lidových krojích (Horní Lužice).
- Soutěž o získání vrcholku májky po jejím skácení – vítěz se stává králem, volí si královnu.

Májové zvyky

Žňové obyčeje na Dolní Lužici

- V Dolní Lužici nejstarším zvykem je tlučení kohouta – představa, že kohout je personifikací starého vegetačního cyklu a aby se jeho slabost nepřenesla na přírodu byl ubit cepem (dnes jen symbolicky).
- Strhávání kohouta (*lapanje kokota*) – na postavenou bránu se pověsí zabitý kohout. Jezdec, který utrhne kohoutovi hlavu, je králem; obdrží věnec z dubového listí.
- Obdobou dramaturgii měla jízda o koláč (*rejtowanje wo kolač*).

Rodinné zvyky – svatba

- Z rodinných rituálů byla nejvýznamnější svatba.
- Popis vydal Adolf Černý: *Svatba u Lužických Srbů*. Praha 1893.
- Před ním vydal popis svatebních a pohřebních obyčejů podle J. A. Smolera J. Z. Veselý ve *Světozoru* (1871).
- Svatební písně obsahuje i Smolerova sbírka lid. písní - *Pěsničky horných a delných lužiských Serbow* (1841)

Tradiční svatba

- Lužická lidová svatba měla strukturu shodnou s ostatními slovanskými národy - označovala se jako - **kwas** (horní Lužice) - **sważba** (dolní Lužice).
- Důležitou postavou byl - **braška** (tlampač, na horní Lužici i starší), **družba** (na dolní Lužici, dva do 24 let, vjelki a maly družba) - řídil svatební veselí, pronášel promluvy, svatební řeči (často ustrnulé formy) a zpestřoval je vtipy a osobními nápady. Podle duchapřítomnosti a vtipnosti byl ceněn a hodnocen.
- Osobitý lidový typ - oblečen městscky, na hlavě třírohý klobouk či cylindr, hůl se stuhou, v dírcce kabátu či kapse šátek.

Měrčin Nowak-Njehorński (1900–1990) – Staroserbski braška

Tradiční svatba

Jednotlivé části luž. svatby:

- 1) Hoch si vybral dívku podle svého majetku a posla brašku do domu vyvolené, aby zjistil, zda rodina a dívka se svatbou souhlasí. Pak chodil na – wuhlady, huglědy (námluvy).
- 2) Pokud rodiče souhlasili, slavil se - slub, zlub (zasnoubení), a to tiché v kruhu rodiny, nebo okázale s braškou a promluvami, plné biblických citátů a metafor. Následovala příprava na svatbu.

Tradiční svatba

- 3) Zvaní na svatbu - na kwas prošenje - zajišťuje braška, družba. Zvací promluvy ustálené s citáty z Bible i humorné; podobné u Kašubů, v českých zemích.
- Promluvy se učili zpaměti od předchůdců, existovaly i psané v rkp. sbírkách. Viz Frant. Jan Vavák: *Smlouwy aneb chwalitebné řeči svatební*. (K. Hora 1802). Vydal Jiří Horák v NVČ 8, 1913, s. 1–14.
- B. M. Kulda: *Svadba v národě Česko-slovanském*. (Brno 1858); F. Bartoš: *Moravská svatba*. Praha 1892).
- Souborně Ján Komorovský: *Tradičná svadba u Slovanov*. Bratislava 1976.

Tradiční svatba

- 4) V den svatby se příbuzní ženicha sešli v jeho domě a po snídani a po požehnání brašky odejdou nebo odjedou na koních do domu nevěsty - cestou je jim zatažena cesta, musí platit výkupné (tzv. zatahování, zalikování).
- 5) Dům nevěsty najdou uzamčen - braška žádá nevěstu - hledá se v domě nebo dostanou tzv. falešnou nevěstu (stará žena s hrncem na zádech, kde má výbavu, nebo s dítětem).

Tradiční svatba

- 6) Následuje cesta do kostela - návrat domů zpět k hostině, kde braška pronáší tzv. **piwne řeče**. Po hostině následovalo předávání darů peněžitých i hmotných. Cestou do hospody se zpívala píseň - ptači kwas (ptačí svatba; straka, havran) - umělá píseň z r. 1778 (kramářská). První tanec začíná nevěsta - **serbska reja** - párový tanec (národní).

Tradiční svatba

- 7) Večer se čepí nevěsta - dostane místo borty a hopace obyčejný čepec.
- Svatební veselí trvalo 2-3 dny. Po svatbě se nevěsta stěhovala s výbavou k ženichovi. Braška pronesl řeč na rozloučenou, nevěsta se loučí s dívkami.
- Ještě první neděli po svatbě se slavil - mlody kwas, mloda swažba - novomanželé s příbuznými jdou do kostela, pak společný oběd a tanec.
- Literatura
- Adolf Černý: *Svatba u Lužických Srbů*. Praha 1893.

Obr. 21. Svatební průvod z hornoluž. Khejna (katol.).
(Braška, nevěsta se ženichem, 2 slonky, 4 družičky, ostat. svatebcané.)

Svatba z Horní Lužice (MFF Strážnice)

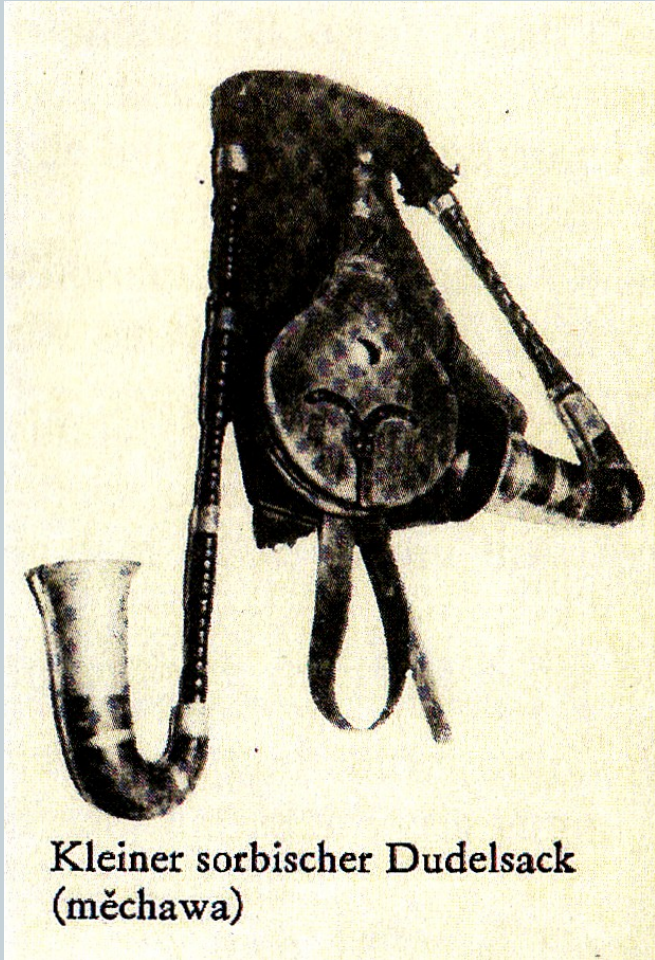

Folklor Lužických Srbů

- Lidová píseň – záznamy z 10.–12. století (epické písně, boje s Turky, náměty venkovského života – žertovné, pijácké, milostné)
- Lidová píseň instrumentálního typu (durové a mollové tóniny)
- Kantorky – nositelky zpěvních tradic (kostelní zpěv, přástky, Velikonoce)
- Hercy / gercy – lidoví muzikanti sdružující se v ceších
- Nástroje – tarkawa, dudy (měchawa, kozoľ), housle (velké – 60 cm, malé)
- Tanec – skočné (18. století), mazurky, polonézy, serbska reja (národní tanec), figurální tance (19. stol.)

Měchawa

Kleiner sorbischer Dudelsack
(mėchawa)

Velikonoční zpěvy

Folklor Lužických Srbů

- Jako jiné slovanské národy i Lužičtí Srbové mají dochováno velké množství lidových písní.
- První sbírka je dílem Leopold Haupt – Jan Ernst Smoleř: *Pjesnički hornych a delňnych Łužiskich Serbow. Prjeni džjel - Pjesničky hornych Łužiskich Serbow*. J. M. Gebhardt, Grymi, 1841.
- Adolf Černý: *Narodne hłosy lužiskoserbskich pěsni*. Budyšin 1888.
- Mezi jejich sběratele patřil i český malíř Ludvík Kuba: *Slovanstvo ve svých zpěvech V. Lužické písně* (1885–1889).

Ludvík Kuba: Lužičanky

2 — Nevěsta Mína Bobková, Bórkowy

1 — Družíčka nebo svobodná kmotra

Mytické bytosti Lužických Srbů

- Dźiwica (Děvana)
 - Připołdnica (polednice)
 - Směrkawa (klekánice)
 - Bože sedleško
 - Wódny muž (vodník)
 - Ludki (lidičky, trpaslíci)
 - Krabat (kouzelník)
- Literatura: R. Čermán – G. Maiello: *Nástin dějin a literatury Lužických Srbů*. Brno 2011.

Měrčín Nowak-Njehorński: Wódny muž a Kubolčik, duch domjacy

Měrčín Nowak-Njechorński: Kuzlar Krabat

- Nejoblíbenější bytostí lužickosrbského folkloru je dobrý čaroděj Krabat.
- Vypráví se pohádky o Pumpotovi, o vodnících a hlídačích podzemních pokladů (lutkové).

